

ПРОТИДІЯ ШАХРАЙСТВУ З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Віктор Сухонос,
*декан юридичного факультету ДВНЗ “Українська академія банківської
справи Національного банку України” (м. Суми),
доктор юридичних наук, професор,
державний радник юстиції 3 класу,
почесний працівник прокуратури України,*

В статті характеризуються причини і умови скоєння шахрайства з фінансовими ресурсами у банківській сфері України та заходи протидії йому.

Ключові слова: *шахрайство з фінансовими ресурсами, банки, причини та умови злочинності, заходи протидії злочинності*

Як раніше, так і на початку XXI ст. не тільки в Україні, а й у світі відбувається різке зростання тіньової економіки. Її масштаби настільки збільшилися, що існує реальна загроза безпеці нашої держави. На сьогодні вже не секрет, що в процесі трансформації національної економіки збільшується частина капіталів кримінального походження, власники яких різними способами намагаються їх легалізувати. Відомо, що одним із способів відмивання коштів є шахрайство з фінансовими ресурсами у банківській сфері. Проте протидія зазначеному злочину у науці кримінального права в повному обсязі не розроблена.

Серед вчених та практиків періодично виникають дискусії з приводу самого поняття шахрайства з фінансовими ресурсами та застосування відповідних кримінально-правових норм до осіб, що вчинили ці злочини. Хоча більшість вчених о основному розглядають питання шахрайства в сфері господарської діяльності. Предметом аналізу зазначених злочинів стали дослідження О. І. Перепелиці, В. І. Осадчого, В. О. Навроцького, Л. П. Брич, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка тощо. Питання боротьби із злочинами у сфері

фінансової діяльності спеціально досліджували В. М. Попович, А. М. Ришелюк, Н. О. Гуторова, Ф. А. Лопушанський, Ю. Л. Титаренко та ін. Велику увагу питанням шахрайства з фінансовими ресурсами приділяли П. П. Андрушка, О. В. Курман, С. Р. Мойсик та ін.

Водночас законність застосування ст. 222 Кримінального кодексу України безпосередньо до шахрайства з фінансовими ресурсами у банківській сфері не досліджувалася. Науковці, як вже зазначалося, досліджують переважно шахрайство з фінансовими ресурсами взагалі, тобто у комплексному його розумінні. Деякі вчені, зокрема Л. В. Паламар, А. В. Бериславська і С. С. Чернявський, досліджували лише шляхи протидії злочинам у сфері банківського кредитування. Проте питання проведення комплексного дослідження аспектів протидії шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері залишається відкритим, що негативно впливає на практику правозастосування.

Метою статті є визначення заходів протидії шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері України.

Вчені різних держав, у тому числі і України, в основному дослідили проблеми класифікації економічного шахрайства та умови, що сприяли його вчиненню. Наприклад, С. Чернявський окреслює коло шахрайських дій у банківській сфері. Разом з іншими авторами він як основу класифікації розглядає різні підстави, а саме:

- вид банківських операцій, за допомогою яких вчиняються злочини (кредитні, депозитні, розрахунково-касові);
- характер відносин суб'єкта злочину з банком (працівник банку, його клієнт, стороння особа);
- окремі механізми злочинної діяльності (використання підроблених документів, створення фіктивних підприємницьких структур, неправомірний доступ до комп'ютерних мереж, фіктивне банкрутство та ін.) [1, с. 52].

Слід зазначити, що серед науковців [2] немає єдиної точки зору з приводу поняття “шахрайство з фінансовими ресурсами” [3]. Не визначилися

науковці, зокрема і російські, з поняттям “банківська діяльність”. Одні вважають, що це поняття включає аналіз дефініцій законодавчих актів, що регулюють банківську діяльність [4, с. 221-225], інші – суспільні відносини, що регулюються засобами банківського права [5, с. 16].

Певні труднощі виникають також щодо ставлення до єдиного об’єкта кримінально-правової охорони деяких функцій банківської діяльності у зв’язку з тим, що законодавець розмежував поняття “банківська діяльність” і “діяльність банку” [6].

Слід зазначити, що незважаючи на вказані недоліки причини та умови злочинності взагалі і окремих злочинів зокрема треба виявляти, адже вітчизняною наукою накопичений неабиякий емпіричний матеріал і створений надійний теоретичний фундамент у сфері проблем кримінологічної детермінації [7, с. 42].

Однак наше завдання полягає у вивченні особливостей комплексу причин та умов, що сприяли шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері як особливого виду злочинів, що вчиняються у сфері банківського кредитування.

По-перше, що таке причина? Відомо, що це такі явища, які породжують або викликають інші явища, тобто можливі їх наслідки. Причинність у будь-якому суспільстві має соціальний, об’єктивний характер, тобто вона притаманна самим явищам дійсності. З огляду на це можна стверджувати, що причинами злочинності слід вважати таку сукупність соціальних явищ і процесів, які обумовлюють її існування та відтворення у суспільстві. До умов злочинності належать такі обставини, які самі по собі не породжують безпосередньо явище, а супроводжують його причини, забезпечуючи їх розвиток, необхідний для виникнення наслідку. Кримінологія зараховує до умов злочинності об’єктивні обставини, які супроводжують її причини та взаємодіють з ними і тим самим сприяють виникненню і поширенню злочинних проявів у суспільстві [8, с. 57]. Висвітлюючи детермінант шахрайства з фінансовими ресурсами як одного з злочинів, що виявляються у

банківській сфері, відразу зазначимо, що автор не ставить за мету проведення аналізу всього комплексу факторів, які спричиняють злочини у банківській сфері.

Водночас відмітимо, що ми поділяємо думку А. Долгова, В. Квашиса, Я. Става та ін., які не здійснюють чіткого протиставлення причин та умов в детермінаційному комплексі злочинності. У зв'язку з цим, у статті у якості рівноправних і об'єднаних між собою причин та умов використовувалися терміни “фактор”, “детермінант” злочинності [7, с. 43]. Якщо розглядати злочинність у сфері банківського кредитування як системне явище, то необхідно відразу зазначити, що вона є результатом взаємодії багатьох факторів. Тому підготовка і вжиття дієвих заходів щодо її попередження зобов'язує дослідити вплив основних чинників, що характеризують загальну ситуацію у даній сфері, виділивши фактори загального та безпосереднього впливу.

Відомо, що фактори загального впливу поширювалися на всі сфери суспільного буття, у тому числі і на злочинність у сфері банківського кредитування. Щодо факторів безпосереднього впливу, то вони специфічні для сфери банківського кредитування, діють безпосередньо на такий вид злочинності, як шахрайство з фінансовими ресурсами, що здійснюються у банківській сфері [9, с. 4].

На сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо кваліфікації злочинів у кредитно-банківській сфері. Тому спробуємо висловити з цього приводу свою думку. Відомо, що сучасна кримінологічна теорія виділяє чотири основні сфери життєдіяльності суспільства, а саме: економічну, соціальну, політичну та духовну. Вони знаходяться у діалектичному зв'язку та органічній єдності.

Економічні фактори є найбільш криміногенними, оскільки вони впливають не лише на сферу банківського кредитування, але й на сферу економічних відносин у цілому. Фінансова криза зумовила ряд важливих для кримінології наслідків, зокрема в кредитно-банківській сфері різко

загострилася конкурентна боротьба за клієнтів, сфери впливу, що призвело до зростання злочинності (банкрутства, ухилення від повернення кредитів та ін.). Без роботи залишилося чимало кваліфікованих спеціалістів, які можуть поповнити середовище злочинців у зазначеній сфері. Деформація структури вітчизняної економіки також сприяла зловживанням у кредитно-фінансовій сфері. Не залишилися осторонь і рейдерські акції і періодичний незаконний перерозподіл фінансових ресурсів. Непродумана податкова політика держави стимулює перехід суб'єктів господарювання у сферу тіньової економіки, де мінімізуються податки, але зростають ризики злочинних посягань за рахунок різних способів [10].

Серед соціальних факторів впливу на злочинність у сфері банківського кредитування необхідно виділити загальне падіння життєвого рівня населення та значне зростання майнового розшарування громадян. Характерно, що процеси соціальної диференціації відбуваються в економічних системах усіх держав світу. Україна також не виняток. Процес проведення вітчизняних соціально-економічних та політичних реформ безпосередньо свідчить про наявність факторів, що сприяли досить різкому зростанню диференціації доходів незначної частини населення. Це у свою чергу загострило прояви невдоволення більшої частини населення через невиконання задекларованих державою рівні шанси та вирівнювання доходів для підтримання соціальної злагоди у суспільстві.

Якщо зазначені процеси аналізувати з кримінологічної точки зору, то ці фактори мають суттєве значення: по-перше, падіння життєвого рівня основної маси населення та зростання його майнового розшарування призводять до збільшення посягань на кредитно-банківську систему з боку малозабезпечених верств населення; по-друге, прагнення до зміни соціального статусу і переходу до більш забезпечених груп ініціює злочинні посягання на кредитно-банківську сферу самих банківських працівників. Слід також зазначити, що відсутність у значної частині населення необхідних знань про можливості кредитування в банках є значним кримінальним

фактором. Тому це сприяє зростанню кількості потенційних жертв кримінальних зловживань у кредитно-банківській сфері.

Щодо політичного змісту зазначених факторів, то насамперед необхідно зазначити, що політична система в Україні все ще знаходиться на стадії становлення і розвитку, що у свою чергу зумовлює постійний перерозподіл впливу різних партій на існуючу владу, а також повноважень між різними гілками влади. Особливо це стосується виборчих перегонів, під час яких кримінальні структури фінансують ту чи іншу політичну партію або конкретну особу. Дія цього фактора на зростання злочинності полягає в тому, що відсутність політичної стабільності призводить до послаблення всіх видів державного контролю [11, с. 394-426]. Крім того, політичні партії, які отримують кошти від кримінальних структур, не цікавляться, яким способом вони зароблені. Не менш суттєвим політичним фактором є вкрай високий рівень корумпованості органів державного управління [12]. Рівень впливу корупції на рівень злочинності в кредитно-банківській сфері можна визначити за різними напрямками, а саме:

- завдяки корупції окремим господарським суб'єктам для незаконного отримання кредиту вдається організувати поручительство державних структур;
- заступництво корумпованих чиновників примушує банк відмовитися від кримінального переслідування осіб, які незаконно отримали кредит;
- корупціонери за певну винагороду інколи сприяють неправомірному вирішенню ситуацій в процесі кримінальних банкрутств банків, якщо вони виступають у ролі кредиторів або позичальників.

З цим можна не погодитися, але, я вважаю, що серед негативних факторів ідеологічного, тобто духовного впливу на злочинність у кредитно-банківській сфері є відсутність єдиної національної ідеї, що може призвести до конфліктної ситуації, якщо суспільство і надалі буде роз'єднаним за

релігійною ознакою чи за груповими інтересами. У таких випадках духовна єдність між суб'єктами відсутня, тобто між кредитором і позичальником немає порозуміння, взаємних поступок і належної довіри. Навпаки спостерігається протистояння, тобто застосування незаконних методів для забезпечення власних інтересів за рахунок партнера.

Необхідно погодитися з авторами, які вважають, що незаконному отриманню кредитів у банках сприяють неналежні організаційні заходи, що зумовлюють на низьку ефективність діяльності контролюючих органів, а також недоліки в діяльності правоохоронних органів, низький професіоналізм співробітників зазначених органів, відсутність загальної бази даних про потенційних осіб, які отримують кредити і своєчасно їх не повертають [13, с. 142].

Крім того, слід зазначити, що ст. 23-1 КПК України на практиці застосовуються формально. Працівники правоохоронних органів не володіють повноваженнями, які б надавали їм можливість ліквідувати умови, що сприяють незаконному отриманню банківських кредитів. У своїх поданнях слідчі або прокурори вказують на причини, що сприяли злочину. Проте на практиці такі формальні подання належно не сприймаються, тому що банківські установи, як правило, вважають, що самі здатні виявити причини та умови, які сприяють скоєнню злочинів у банківській сфері [14]. Водночас до факторів, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів, слід віднести і неефективну кадрову політику в банківських установах. Нерідко на посади призначаються особи, які за моральними і діловими якостями не відповідають необхідним стандартам [14, с. 107]. Практика свідчить, що при розслідуванні кримінальних справ зазначеної категорії треба звернути увагу і на характеристику суб'єктів злочину. Наприклад, дехто з них має великі інтелектуальні здібності і при скоєнні злочину використовує технічні засоби, що свідчить про суспільну небезпечність такого суб'єкта.

З цим не можна не погодитися, тому що застосування злочинцями специфічних механізмів учинення злочинів у кредитно-фінансовій та банківських сферах зумовлене активним використанням ними нових технологій, способів планування злочину, організації злочину з урахуванням і підготовки кришування, що ускладнює розкриття злочину. Водночас, злочинці оперативно реагують на кон'юнктуру ринку, технічні новації в ринкових відносинах, використання банківських документів, електронних приладів та носіїв інформації тощо. Крім того, злочинці використовують різноманітні прийоми і способи приховування злочинів, відповідні легальні організаційно-правові форми та інститути ринкової економіки, а також прорахунки та суперечності у законодавстві [15].

Тому можна з упевненістю стверджувати, що важливу роль в детермінації злочинності у банківській сфері відіграють фактори правового характеру, а саме недосконалість:

- так званого позитивного і регулятивного законодавства, яке регламентує банківську діяльність;
- галузей законодавства кримінального циклу, що встановлюють відповідальність за злочини у банківській сфері (кримінальне законодавство);
- процедури притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення (кримінально-процесуальне законодавство);
- таких форм, що визначають державну політичну політику у сфері попередження злочинності (кримінологічне законодавство) [16, с. 200-214].

Слід зазначити, що в нашій державі не тільки спеціалізовані до банківської сфери кримінально-процесуальні норми, а злочинам у банківській сфері, на наш погляд, держава взагалі не приділяє належної уваги. Особливо це стосується шахрайства з фінансовими ресурсами у банківській сфері, про що вже зазначалося. Крім того, не є досконалою і

цивільно-правова, база особливо щодо захисту учасників надання і отримання кредиту.

Враховуючи зазначене, причини і умови скоєння шахрайства з фінансовими ресурсами у банківській сфері слід класифікувати за такими ознаками: економічні, соціальні, політичні, ідеологічні (духовні), організаційні, технічні і правові. Зазначені ознаки, притаманні як шахрайству з фінансовими ресурсами, так і іншими злочинам у банківській сфері. Їх наявність надає можливість скоєння зазначених злочинів і, як правило, знімає ті психологічні перешкоди у злочинців, які повинні утримувати останніх від здійснення злочинів.

Література:

1. Чернявський С. Економічне шахрайство у банківській сфері: щодо аналізу / С. Чернявський // Право України. – 2003. – № 7. – С. 48-52.
2. Фрумкін К. Шахрайство та злочини у банківській сфері / К. Фрумкін // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 5. – С. 10–12.
3. Петренко П. Поняття та класифікація злочинів у банківській сфері / П. Петренко // Юридичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 47–49.
4. Тосунян Г. А. Банковское право Российской Федерации. Общая часть / Тосунян Г. А., Викулин А. Ю., Экманиян А.М. – М., 1999. – 448 с.
5. Олейник О. М. Основы банковского права : курс лекций / О. М. Олейник. – М., 1997. – 424 с.
6. Шаргородська Н. В. Банківська система і банківська діяльність як об'єкти кримінально-правової охорони / Н. В. Шаргородська // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 215–220.
7. Якоби Став Противодействие преступности в сфере банковской деятельности: криминологические и уголовно-правовые проблемы : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Став Якоби ; Акад. Генер. прокуратуры РФ. – М., 2009. – 240 с.
8. Криминологія: Загальна і Особлива частина : підручник для студентів спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд ; за ред. І. М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
9. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угруповань / О. О. Сухачов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – № 19. – С. 4-6.
10. Сухонос В. В. Взаємодія прокуратури із суб'єктами фінансового моніторингу / В. В. Сухонос // Вісник прокуратури. – 2010. – № 12. – С. 30–35.

11. Користін О. Є. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності : навчальний посібник / О. Є. Користін, С. С. Чернявський. – К. : КНТ, 2009. – 614 с.
12. Сухонос В. В. Деякі аспекти міжнародного співробітництва у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів та фінансуванням тероризму / В. В. Сухонос // Вісник прокуратури. – 2011. – № 3. – С. 117–122.
13. Волков И. К. Незаконное получение кредита: уголовно-правовая и криминологическая характеристика : Дисс. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08 / Игорь Константинович Волков ; Ростовский государственный “РИНХ”. – Ростов-на-Дону, 2004. – 197 с.
14. Паламар Л. Усунення умов, що сприяють учиненню злочинів, пов'язаних із незаконним отриманням банківських кредитів / Л. Паламар // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3. – С. 106-109.
15. Гадойбоев С. А. Попередження правопорушень у банківській сфері / С. А. Гадойбоев // http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/n2001_4/gadoiboev.htm
16. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування. – Одеса : Юридична література, 2010. – 375 с.

Author of this article describes the causes and conditions of committing financial fraud in the banking sector of Ukraine and the measures against him.

В статтє характеризуються причини и условия совершения мошенничества с финансовыми ресурсами в банковской сфере Украины, а также меры противодействия ему.

Сухонос, В.В. Протидія шахрайству з фінансовими ресурсами у банківській сфері [Текст] / В.В. Сухонос // Підприємництво, господарство і право . – 2012 . – № 8 . – С. 160-163.